

*Інна Петрівна Крупа,
аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв*

ПОТЕНЦІАЛ ЕТНОГРАФІЧНИХ МУЗЕЇВ ЛЬВОВА В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті розглядається діяльність провідних музеїв міста Львів як потужних інституцій у вивченні, трансляції, збереженні історико-культурної спадщини України.

Ключові слова: національна історико-культурна спадщина, пам'ятки матеріальної та духовної культури, музейні колекції, фондів збірки, виставкова діяльність.

*Інна Петровна Крупа,
аспірантка Киевского национального университета культуры и искусств*

ПОТЕНЦИАЛ ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ МУЗЕЕВ ЛЬВОВА В КОНТЕКСТЕ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

В статье рассматривается деятельность ведущих музеев города Львов как мощных институций в изучении, трансляции, сохранении историко-культурного наследия Украины.

Ключевые слова: национальное историко-культурное наследие, памятники материальной и духовной культуры, музейные коллекции, фондовые собрания, выставочная деятельность.

*Inna Petrivna Krupa,
postgraduate Student of Kyiv National University of Culture and Arts*

THE POTENTIAL OF ETHNOGRAPHICAL MUSEUMS OF LVIV WITHIN THE CONTEXT OF PRESERVATION OF THE NATIONAL HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

The article reviews the activities leading museums of Lviv as of powerful institutions in the study, popularization preservation of historical and cultural heritage of Ukraine.

Key words: national historical and cultural heritage, monuments of material and spiritual culture, museum collections, stock assembly, exhibition activities.

Культурна спадщина країни – це її духовний, культурний, економічний і соціальний капітал, що є джерелом національної самоповаги, самоідентифікації та визнання світовою спільнотою. Саме тому збереження і функціонування матеріальної культурної спадщини є однією з ключових складових духовного потенціалу нації, необхідною передумовою для розвитку суспільства.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігається зростання інтересу до національної історико-культурної спадщини. В Україні виявлено 1399 міст і селищ та близько восьми тисяч сіл з цінною історико-культурною спадщиною. Всього – близько 53,6 тис. історико-культурних пам'яток [1, 140].

Львів – великий туристичний регіон країни, де зосереджені пам'ятки історії та культури світового значення. Це місто серед мурів з унікальним урбаністичним ансамблем Середмістя. Тут збереглися давнє планування, структура та багато пам'яток містобудування, історії, архітектури та мистецтва. У 1998 році Львівське Середмістя було включене до реставрації Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2, 5]. Активну діяльність здійснюють львівські музейні заклади як осередки збереження і популяризації національної спадщини.

За останні роки розвідки в цьому напрямі здійснювали вітчизняні історики, краєзнавці, дослідники: І. Мельник, В. Вуйцик, Р. Горак, Л. Зашкільняк, Д. Зубрицький, І. Лемко, Р. Лозинський, Р. Могитич, Н. Мориквас, Є. Панкова та інші. Зважаючи на актуальність теми дослідження, *метою даної статті* є визначення потенціалу провідних львівських музеїв у справі вивчення, трансляції, збереження національної спадщини.

Включення міста до об'єктів світової спадщини надає додаткові гарантії збереження і цілісності унікальних природних і культурних комплексів, підвищує їх престиж, сприяє поширенню інформації та включенню до туристичних маршрутів. Але приналежність до світової спадщини надає теж відповідні зобов'язання зі збереження природних і культурних об'єктів, які перебувають під міжнародним моніторингом і контролем, зокрема, з боку Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць.

Серед відомих львівських музеїв слід виділити, в першу чергу, музей етнографії та художнього промислу (МЕХП) Інституту народознавства НАН України – один з найстаріших і найбільших етнографічних музеїв на теренах нашої держави. Він володіє унікальними і багатими колекціями пам'яток традиційної культури та народного мистецтва українців, а також зразків декоративно-прикладного мистецтва багатьох народів світу. МЕХП був утворений у 1951 році шляхом об'єднання двох великих музейних осередків у Львові – Міського промислового музею (1874 року заснування, у 1939 – 1940 роках до нього увійшли предмети націоналізованих збірок музеїв Любомирських, Дідушицького, збірки К. Бруницького, Садовського, Б. Оржеховича, музею Пінінського та інших) і Музею Наукового товариства імені Т. Шевченка (1895 року заснування). Крім того, джерелом надходження пам'яток були неодноразові добровільні пожертви церков і костелів, дарунки визначних громадських та культурних діячів Галичини. Чимало експонатів закуповувалися з виставок кінця ХІХ – початку ХХ століття. Значним надбанням в усі часи були пам'ятки, привезені з етнографічних експедицій, які постійно споряджалися у різні регіони України. Сьогодні музей є центром наукової, просвітницької та культурно-освітньої роботи. У 17 фондівих збірках, кожна з яких є унікальним мистецьким надбанням, зберігаються близько 87 тисяч пам'яток [3]. Постійно діюча експозиція розташована у двох будинках – пам'ятках архітектури кінця ХІХ століття. У приміщенні колишньої Галицької ошадної каси, на проспекті Свободи 15, показані пам'ятки матеріальної та духовної культури українського народу ХІХ – початку ХХ століття. У колишньому палаці Любомирських, на площі Ринок, 10, розгорнута виставка унікальної колекції меблів, яка представляє основні стилістичні напрямки, властиві розвитку декоративно-

прикладного мистецтва у Європі з XVI до початку XX століття, а також колекція порцеляни, фаянсу та майоліки найвідоміших західноєвропейських мануфактур. Постійне поповнення колекцій – органічна і невід’ємна частина ефективного функціонування музею. За роки становлення і утвердження незалежності нашої держави фонди музею збагатились більше ніж на п’ять тисяч одиниць збереження.

Фондова колекція музею об’єднує дві великі збірки: етнографічну та художнього промислу. В першій однією з найчисельніших є колекція українського народного одягу, де представлені основні види традиційного вбрання XIX – початку XX століття із різних регіонів України. Поясний одяг у фонді представлений багатьма видами архаїчних незшитих форм – обгортки чи горботки з Поділля, фоти з Покуття, катраніце з Буковини, плаhti з Наддніпрянщини, килимові запаски з Київщини, Житомирщини, Тернопільщини, Чернігівщини. Надзвичайно колоритною є збірка нагрудного безрукавного одягу: хутрянні лейбики з Поділля, корсетки із Наддніпрянщини, кептарі з Гуцульщини, мунтяни з Буковини, бунди із Закарпаття, лемківські лейбики та бойківські безрукавки. Верхнє плечове вбрання репрезентують кожухи, свити, сіряки, сердаки, бурки, гуглі, опанчі, чимерки тощо. Доповнюють збірку головні убори: намітки, завії, рантухи, серпанки, шапочки-очіпки, капелюхи, а також взуття – постоли, личаки, черевики, чоботи. Додатковими елементами одягу слугували плетені пояси-крайки, а також чисельні прикраси – металеві згарди з чепрагами, дукачі, намиста із справжніх коралів, каменів, бісеру тощо. Орнаментальним багатством вирізняється фонд української вишивки – найбільший у збірці музею. Тут представлено широкий спектр геометричного і рослинного декору та багатої колірної гами, що вирізняє кожен етнографічний регіон, а також практично все розмаїття використовуваних технік: хрестик, півхрестик, низь, стебнівка, мережка, лічильна гладь, занизування, вирізування, виколювання тощо.

Колекція писанки – одна з найбільших і найповніших, налічує близько 13 тис. од. Найдавніша писанка створена у 1874 році. Орнаментальні мотиви писанок, зібраних майже з усієї території України, багаті, різноманітні та оригінальні за композиційною побудовою. Вони виділяються насиченістю барв, на тлі яких виступають відомі з давніх часів орнаменти-символи, уміло стилізовані архаїчні мотиви. Поряд з українськими, у фонді зберігаються також невеликі збірки словацьких, румунських та хорватських писанок.

Група домотканих килимів XVII – початку XX століття представляє відомі килимарські осередки України. У фонді, зокрема, зберігаються килими XVIII – XX століть з Полтавської та Київської областей, з характерним квітковим орнаментом, подільські килими – з поперечним розташуванням візерунка, гуцульські і буковинські – з поперечно-смугастих поліхромним орнаментом.

Музей володіє колекцією церковних тканин – зразками ткацтва Заходу і Сходу XVII – XIX століть, які переважно потрапили до музею із галицьких монастирів та церков. Сюди відносяться спеціальні вироби для церковного інтер’єру: «воздухи», пелени, завіси царських воріт, покриття на престоли та жертвенники, а також всі елементи священничого одягу, як грецького, так і

римського обрядів. На особливу увагу заслуговують покрівці на чашу, плащаниці, пелени, спитрахілі, прикрашені технікою гаптування металевими (срібними і золотими) та шовковими нитками. Єдиною в Україні є унікальна збірка коптських тканин, придбана у 1888 році. До пам'яток, які представляють культуру інших народів, що проживали на території України, належать вірменські килими XVII – XIX століть, а також єврейські культові та ужиткові тканини XVIII – XX століть, оздоблені характерними сакральними символами іудаїзму, збірка яких є найбільшою в Україні.

Колекція народної кераміки складається з пам'яток XIX – XX століть і представляє традиційні гончарні осередки України, здавна знані на Гуцульщині, Львівщині, Волині, Поділлі, Наддніпрянщині, Полтавщині тощо. У фондовій збірці виділяються, зокрема, вироби відомих гуцульських майстрів – О. Бахматюка, М. Баранюка, П. Кошака, сокальського майстра – В. Шостопальця та багатьох інших. Особливе місце у фонді посідають вироби, створені на основі інтерпретації народних традицій на фабриці І. Левинського у Львові. Колекцію сучасної кераміки виділено у окремий фонд, який почав формуватися на початку 1960-х років. У фонді зібрано твори декоративно-ужиткового мистецтва другої половини XX століття – унікальні авторські композиції виставкового характеру та зразки для тиражування професійних художників Києва, Львова, багато з яких є визнаними авторитетами – лауреатами і учасниками Міжнародних конкурсів у Фаенці (Італія), Валлорисі (Франція), Дзінтарі (Латвія).

Багатою і різноманітною є колекція порцеляни, фаянсу, майоліки та художнього скла. Численними є, зокрема, збірки корецької і баранівської порцеляни, а також фаянсів з Потелича, Глинська, Любичів Королівських. Представлена невелика група скульптурних виробів Пациківського фаянсового заводу. Сучасна порцеляна і фаянс зібрані майже з усіх великих заводів України. Значне зацікавлення відвідувачів музею викликає порцеляна відомих західноєвропейських мануфактур – Мейсена, Відня, Берліна, Севра, Веджвуда, а також унікальні пам'ятки, створені майстрами з Китаю, Японії, Туреччини, Ірану, Італії, Іспанії, Чехії, Голландії, Угорщини, Польщі, які експонуються у відкритих фондах музею. Велика група виробів зі скла, різноманітних за стилевими ознаками та прийомами декорування, належить до XVIII – початку XX століття. Вони свідчать про вагомі здобутки німецьких, французьких, австрійських, італійських, чеських майстрів. Українське скло представлене археологічними фрагментами посуду XVI – XVIII століть, виробами майстерень XVIII – XIX століть і заводським склом другої половини XX століття.

Кращі здобутки мистецтва різьблення XIX – початку XX століття репрезентує колекція художніх виробів із дерева. Орнаментальні мотиви, виконані різьбленням, випалюванням, розписом та інкрустацією на дереві, утворюють складний синтез символів, знаків, образів і понять далекого минулого і сучасної емблематики, виражений узагальненими семантичними засобами. Окремі фондові предмети, зокрема, скрині, датовані XVII – XVIII століттями. Унікальними пам'ятками є ікони-хрести, або так звані «образи», які походять з Гуцульщини і творять в своїй основі одно-, дво-, чи трираменний хрест, виконаний в техніці контурного різьблення. Серед великої збірки ручних дерев'яних хрестів найдавніший датується XVI століттям. Надзвичайно

самобутні гуцульські дерев'яні свічники-трійці, оздоблені іконографічними сценами Розп'яття, трираменними хрестами, дзвіночками-дармовисами, іноді розмальовані яскравими фарбами.

Значна частина предметів фонду сільськогосподарських знарядь праці пов'язана з основними видами трудової діяльності селянина – землеробством і тваринництвом. Найкраще у фондах представлені західні регіони України, зокрема, полонинське господарство жителів гір: моделі господарсько-житлових споруд – колиби, стаї, кошари; музичні інструменти – трембіти, пастуші роги, сопілки; предмети для випасу тварин – колокілля, гострозубі ошийники – «оброжі», пута, а також посуд та приладдя для обліку та переробки молока на полонині. Доповнюють збірку вироби з інших видів занять: збиральництва, рибальства, мисливства, бортництва.

Органічною частиною культури і, водночас, самобутнім видом декоративно-прикладного мистецтва українців є народна іграшка. У ній у своєрідній формі відтворені звичаї, обряди та побут народу. У фонді народної іграшки представлені майже всі регіони України, а також Польща, Литва, Франція, Швеція, Фінляндія та інші країни. Іграшки виконані із найрізноманітніших матеріалів: глини, дерева, скла, фарфору, паперу, соломи, лози, рогози, тканини тощо. Цілком унікальні за своєю пластикою іграшки, ліплені з сиру, які виготовляли лише на Гуцульщині. В давнину вони виконували ритуальні функції («калачики» та «баранчики» роздавали за душі померлих, а також за здоров'я худоби).

Збірка художнього металу представляє багатий асортимент виробів: скрині-сейфи, замки, декоративні накладки, посуд, підсвічники, дзвони, зброя, прикраси тощо. Для більшості з них властиві витончені естетичні форми, використання неповторних орнаментальних мотивів та сюжетних композицій. До таких належать, зокрема, жіночі прикраси з монет або хрестиків – згарди, перстені, кульчики, а також нагрудні чоловічі хрести. Серед художніх виробів значне місце посідають речі церковного вжитку, які були подаровані церквами і костелами. Це, насамперед, літургійний посуд, а також шати ікон, оклади, «вотуми» зі срібла, міді, латуні. Єдиним у своєму роді експонатом у фонді металу є дзвін з церкви Благовіщення м. Ковеля Волинської області.

Унікальна колекція меблів складається в основному зі збірки Львівського міського промислового музею, яка комплектувалась з виставок та антикваріатів Відня, Берліна, великих міст Італії, приватних збірок колекціонерів. Це характерні зразки різних за стилевими ознаками меблів, виготовлених майстрами європейських країн та західноукраїнськими і львівськими меблярами, – від епохи середньовіччя до стилю «модерн». Цікавим зразком класичних меблів Росії є сталеве ліжко, яке виготовлене між 80 – 90 роками XVIII століття на Тульському збройному заводі на замовлення Катерини II для племінниці князя Потьомкіна Олександри Енгельгард, котра виходила заміж за Франціска Браніцького, маєток якого був у Білій Церкві.

Музейна колекція годинників є, безперечно, найбагатшою і найціннішою в Україні. Її комплектування започатковано у 1874 році Міським промисловим музеєм. Більшість з годинників – механічні, проте є і сонячні, найдавніший з яких датується 1584 роком. Окрасою колекції є годинники XVI – XVII століть із Західної Європи у вигляді чотири-, шести-, восьмикутних веж, оздоблених золоченням, карбуванням, гравіруванням.

У музейній збірці окремо виділено фонд коштовностей, який складається із скульптурної пластики, ювелірних виробів, емалей, віял, люльок, табакерок, виготовлених із дорогоцінних порід дерева, металу та каміння багатьма майстрами Європи, Азії, Африки XVIII – XX століть.

Володіючи насправді унікальними збірками, музей розглядає, як один з головних напрямів своєї діяльності, їх планомірну та ефективну популяризацію. Згаданий процес включає в себе три вагомні складові: експонування фондкових колекцій безпосередньо у виставкових залах; репрезентацію основних фондкових колекцій в регіонах України; показ окремих фондкових збірок за кордоном. Музей проводить велику виставкову діяльність.

Заслугує на увагу низка таких виставок: «Чеська культура у Львові», «Польські плакати Арт-Деко», «Українська народна іграшка», «Мистецтво Гуцульщини та Покуття». В Німеччині, Польщі, США були організовані виставки: «Скарби євреїв Галичини», «Плакати Альфонса Мухи», «Дрібношляхетські оселі на пограниччях» тощо. У виставкових залах музею періодично експонуються виставки творів сучасних художників.

Унікальні колекції Музею етнографії та художнього промислу є невичерпним джерелом в естетичному вихованні молоді, формуванні її культури, дослідницькій діяльності істориків, етнографів, культурологів.

Музей народної архітектури та побуту розмістився на площі 50 га Шевченківського гаю і є одним з найбільших скансенів Європи (заснований у 1966 році). Площа музею становить 60 га «кайзерського лісу» – Кайзервальду, котрий отримав цю назву після відвідин Львова кайзером (імператором) Австро-Угорської імперії в 1780 році. В музеї просто неба експонуються найхарактерніші зразки будівництва різних етнографічних зон Західної України (Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини, Поділля, Полісся, Волині і Закарпаття), в тому числі шість храмів, житлові будівлі, господарсько-виробничі споруди. Загалом на території музею за етнографічним принципом розміщено 124 пам'ятки народної дерев'яної архітектури. Серед них – хати карпатських горян, найстаріші з яких зрубано в 1749, 1792, 1812 роках, а також господарські споруди – вітряки, водяний млин, сукновальня, тартак, кузні. Особливою гордістю музею є шість дерев'яних храмів, що репрезентують народні школи сакрального зодчества Бойківщини, Гуцульщини і Буковини. Всі будівлі було перенесено і відтворено в оригінальному вигляді. Вони органічно вписалися в ландшафт, близький до природи етнографічних зон, з яких вони походять.

У житлових будинках розміщені типові зразки домашнього оздоблення, одягу, сільськогосподарських і ремісничих інструментів, транспортних засобів, за принципом ансамблевої музеєфікації відтворено колоритну атмосферу й реальні умови життя українських селян XVIII – початку XX століть.

З усіх експонатів музею найбільше приваблює церква св. Миколая 1763 року з с. Кривки на Турківщині, яка має три верхи, увінчані маківками, кожний – з чотирма заломами. На західному фасаді влаштовано ганок із чотирма фігурними колонами. Завдяки численним заломам створюється каскад горизонтальних членувань, котрі надають споруді мальовничого вигляду [4]. Пам'ятник є шедевром теслярського мистецтва майстрів бойківської школи української дерев'яної народної архітектури [5].

Музейні працівники популяризують обряди і свята українського народу: ярмарок ремесел – 17 травня, свято меду – вересень, свято хліба – 17 серпня, Зелені свята – червень, фестиваль «Казка у гаю» – до дня захисту дітей, свято Матері – травень, фестиваль «Співоче поле» – травень. Великодні свята – квітень, Спалах різдвяної зірки – 8 січня.

З березня у Львові розпочинаються майстер-класи з писанкарства. А на Великодньому ярмарку гості та мешканці міста мають змогу бачити театралізоване дійство з нагоди Вербної неділі.

Протягом трьох днів у музеї проходять фестони «Велика гаївка». Під час фестин для гостей та мешканців проводяться гаївки, веснянки, лялькові вистави та цікаві забави. Також відбувається дійство «Кривий танець» (гаївковий рух з живого ланцюга відвідувачів). На дитячому майданчику, який має назву «Вербові котики», для дітей проходять ігри, забави та розваги. Під час фестон у гаю відбувається конкурс «Писанка для милого». На «Обливаний понеділок» починає діяти дівоча галявина. Молодь зможе поспівати веснянки та поводити гаївки разом із дівочими фольклорними колективами, взяти участь у забавах та конкурсах, серед яких уже традиційний – «Писанка для милого». До конкурсу запрошуються усі дівчата з власноруч розписаними писанками. Переможці отримують романтичні призи. Для найменших учасників свята працює майданчик «Вербові котики». Ведучі проводять з дітьми ігри, конкурси, розваги та водять гаївки.

Також музей запрошує на давню молодіжну забаву «Гойдалка». Святково прикрашена гойдалка символізує пробудження природи, оскільки через гойдання дух весни набирає сил і потужності. Гойдання – це очищення повітрям від усякого злого.

Музей народної архітектури та побуту розробляє насичені та цікаві програми. Багато гостей, мешканців міста відвідують музей і з захопленням та радістю згадують проведений час.

Саме тому необхідно зосередити зусилля на вивченні та трансляції культурного надбання, що дійшло до нашого часу. Необхідно створити успішну стратегію використання культурної спадщини як засобу соціального та економічного розвитку, забезпечити збереження культурного надбання нації.

Література

1. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
2. Мельник Ігор. Львівське Середмістя: всі вулиці, площі, храми й кам'яниці / Ігор Мельник – Львів: Априорі, 2011. – 320 с.: 400 іл.
3. Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=1547> – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
4. Драган М. Українські деревляні церкви: генеза і розвій форм / М. Драган// Збірки Національного музею у Львові – Львів, 1937. – Ч.2. – XVI + 136 с.
5. Церкви району. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turka-rda.gov.ua/> – Назва з домашньої сторінки Інтернету.